

บทความรับเชิญ

การปรับแนวเขตอุทยานแห่งชาติทับลาน ผลกระทบต่อแหล่งมรดกโลกกลุ่มป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่

โรจน์ คุณเอนก¹

E-mail : Khunroj@tu.ac.th

บทนำ

อุทยานแห่งชาติทับลานเป็นส่วนหนึ่งของแหล่งมรดกโลกกลุ่มป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่ (Dong Phrayayen-Khao Yai Forest Complex) การปรับปรุงแนวเขตอุทยานแห่งชาติทับลานแม้จะมีการระบุในเอกสารการนำเสนอแหล่ง (Nomination Dossier) แต่หากการปรับแนวเขตดังกล่าวส่งผลกระทบต่อคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากล (Outstanding Universal Value: OUV) ของแหล่ง ย่อมส่งผลให้เกิดปัญหาต่อสถานภาพของแหล่งมรดกโลกได้

ผืนป่าดงพญาไฟ สู่กลุ่มป่าดงพญาเย็น

ภาพของกลุ่มป่าดงพญาเย็นในอดีต ปรากฏอย่างชัดเจนในบันทึกของนักเดินทางชาวฝรั่งเศส อ็องรี มูโฮต์ (Henri Mouhot) ผู้ซึ่งเป็นทั้งนักธรรมชาติวิทยา นักสำรวจ และนักโบราณคดี ที่เข้ามาสู่สยามในช่วงปี พ.ศ. 2401-2404

“ข้าพเจ้ายืนอยู่ตรงปากประตูสู่นรก นี่คือน่านที่คนลาวและสยามกล่าวขวัญถึงป่าดงดิบแห่งนี้ สรรพสัตว์อันชวนพิศวงจากอาณาจักรแห่งความตายกำลังหลับใหลอยู่ใต้เงาไม้อันหนาที่บดบังปรากฏร่องรอยเศษซากกระดูกของนักเดินทางผู้นำสงสาร...

ยามเที่ยงคืนที่ผืนป่าหยุดพัก ท่ามกลางความสงบเงียบแห่งธรรมชาติหน้าร้อนอันทรงพลัง มีความใหญ่ยิ่งอันมีอาจพรรณนาประทับใจรับสู่ตัวข้าพเจ้าอย่างลึกซึ้ง ผืนฟ้าสงบสงัด อากาศเย็นฉ่ำ แสงจันทร์นวลทอดลอดหว่างกิ่งก้านและใบพฤกษา ส่องสว่างแต่ผืนดินตรงนั้นตรงนี้ ราวกับโคมไฟระย้าแสงวิบวับยามต้องลม แม้มันที่พัดไหวก็มีอาจทำให้ไม้ยืนต้นส่งเสียง ไม่มีอันใดจากล้ากรายความเงิบสงัดนี้ เว้นแต่เสียงใบไม้แห้งที่ร่วงหล่นจากกิ่งสู่กิ่งเพียงบางเบา กระซิบของน้ำในลำธารที่ไหลผ่านผืนกรวดหินได้ฝ่าเท้าข้าพเจ้า และเสียงกบเขียดตัวเล็กตัวน้อยร้องขานกันอยู่แต่ไกล ๆ แหบโหยดุจเช่นเสียงเห่าแหบ ๆ ของสุนัข

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาสาขาวิชาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประเดี๋ยวก็ก็นกกลางคืนตัวน้อย ๆ พร้อมฝูงค้างคาวขยับปีกบินเข้ามาใกล้ ๆ จ้องมองเปลวไฟจากแสงคบได้ที่ผูกติดอยู่กับกิ่งไม้ต้นที่ข้าพเจ้าฝั่งหนังสือไว้ นาน ๆ ครั้ง จึงได้ยินเสียงร้องของแม่เสือดาวที่เพรียกหาคู่ดังมาเดี่ยวไกลเดี่ยวไกล ตามด้วยเสียงฮัมฮ่ำเพราะถูกกวนใจของฝูงลิงที่พากันอยู่บนยอดไม้” (อ็องรี มูโอดต์, 2558)

ช่วงเวลาที่บันทึกนี้ห่างจากปัจจุบันราว 150 กว่าปี จะเห็นได้ว่า ดงพญาเย็นในนามของดงพญาไฟในสมัยนั้นเป็นป่าที่เต็มไปด้วยสัตว์ป่านานาพันธุ์ รวมทั้งไขป่าด้วย ผืนป่าดังกล่าวจึงเป็นเสมือนพื้นที่ลึกลับที่ไม่รู้ว่าจะเป็นเส้นทางเกวียนของชาวบ้าน หรือแม้แต่เส้นทางการเดินทางทัพก็มักจะหลีกเลี่ยงไม่ตัดข้ามเข้าไปในผืนป่าดงพญาเย็นโดยเด็ดขาด

อย่างไรก็ตามเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สร้างพระบวรราชวังสีทาชั้นที่บริเวณอำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี ซึ่งอยู่บริเวณชายขอบของผืนป่าดงพญาไฟ พระองค์ได้กราบบังคมทูลล้นเกล้ารัชกาลที่ 4 ขอให้เปลี่ยนการเรียกชื่อดงพญาไฟเป็นดงพญาเย็น ดังปรากฏหลักฐานการบันทึกถึงเรื่องราวดังกล่าวในพระนิพนธ์ เรื่อง “เที่ยวตามทางรถไฟ” ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ความว่า

“...เมื่อรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นไปเมืองนครราชสีมาทางดงพระยาไฟนี้ กล่าวกันมาว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่าดงพระยาไฟเป็นดงเย็น ไม่ควรเรียกว่าพระยาไฟให้คนครั่นคร้าม จึงกราบทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขอเปลี่ยนนามให้เรียกเสียดงพระยาเย็น แต่นั้นจึงมักเรียกว่าดงพระยาเย็น แต่คนทั้งหลายโดยมากยังคงเรียกว่าดงพระยาไฟอยู่ตามเดิมจนบัดนี้...” (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ม.ป.ป.)

ผืนป่าดงพญาไฟที่เปลี่ยนชื่อเป็นดงพญาเย็นยังคงเป็นพื้นที่ป่าที่ลึกลับและเต็มไปด้วยภัยอันตราย จนกระทั่งมีการตัดทางรถไฟผ่านพื้นที่ป่าดงพญาไฟ ดังปรากฏใน เรื่อง ประพาสดงพญาไฟ ความว่า

“...บริษัทที่รับเหมาก่อสร้างกิจการเรื่อยมาตามปกติ จากกรุงเทพฯ อยุธยา สระบุรี ผ่านพื้นที่ราบขึ้นไปจนถึงภูเขาดงพญาไฟ (หรือดงพญาภัย) ใน พ.ศ. 2438 มีการเจ็บป่วยเป็นไข้ชุกชุมคนงานส่วนมากเป็นจีนชาววางตุ้ง และชาวอีสานที่มารับจ้างทำงานขุดดิน พูนทาง และระเบิดภูเขาต่างเจ็บป่วยล้มตายเป็นอันมาก แม้แต่วิศวกรเดนมาร์ก ที่มาคุมงานตอนหนึ่งชื่อ นายราเบค ก็ตายไป 1 คนศพยังได้ฝังไว้ที่หน้าสถานีมากเหล็กตราบเท่าทุกวันนี้...” (ประยูร ลิทธิพันธ์, 2552)

การตัดทางรถไฟผ่านผืนป่าดงพญาเย็น และในเวลาต่อมาได้มีการตัดถนนสุรนารายณ์ (ทางหลวงหมายเลข 205) และถนนมิตรภาพ (ทางหลวงหมายเลข 2) โดยความช่วยเหลือของหน่วยงานบริหารความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาในประเทศไทย (The United States Operations Mission to Thailand: USOM) ทำให้ความเจริญเริ่มกระจายเข้าสู่ผืนป่าดงพญาเย็น เหลือผืนป่าที่ถูกประกาศเป็นพื้นที่อนุรักษ์ ดังนี้

- อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2505 ครอบคลุมพื้นที่ ประมาณ 2,206 ตารางกิโลเมตร เป็นอุทยานแห่งชาติแห่งแรกของประเทศไทย (อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่, ม.ป.ป.)

- อุทยานแห่งชาติทับลาน ประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2524 ครอบคลุมพื้นที่ ประมาณ 2,235 ตารางกิโลเมตร เป็นอุทยานแห่งชาติลำดับที่ 39 ของประเทศ (สำนักอุทยานแห่งชาติ, 2567)

- อุทยานแห่งชาติปางสีดา ประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2525 ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 844 ตารางกิโลเมตร เป็นอุทยานแห่งชาติลำดับที่ 41 ของประเทศไทย (สำนักอุทยานแห่งชาติ, 2566)

- อุทยานแห่งชาติตาพระยา ประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2539 ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 594 ตารางกิโลเมตร เป็นอุทยานแห่งชาติลำดับที่ 82 ของประเทศไทย (สำนักอุทยานแห่งชาติ, 2564)

- เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ ประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เมื่อปี พ.ศ. 2539 ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 313 ตารางกิโลเมตร (สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า, ม.ป.ป.)

ปัจจุบันกลุ่มป่าดงพญาเย็นจึงมีพื้นที่ป่าที่ได้รับการประกาศเป็นพื้นที่อนุรักษ์ทั้งสิ้นราว 6,192 ตารางกิโลเมตร

การเปลี่ยนแปลงพื้นที่อุทยานแห่งชาติทับลาน

หากมองเฉพาะพื้นที่อุทยานแห่งชาติทับลาน จะพบว่า สภาพพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา โดยในปี พ.ศ. 2506 มีการประกาศเขตป่าไม้ถาวร ตามมาด้วยการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าวังน้ำเขียวและป่าครบุรี ในช่วงปี พ.ศ. 2509-2516 (การุณย์ พิมพ์สังกุล, 2566) แต่ในช่วงปี พ.ศ. 2516-2517 พื้นที่ป่าวังน้ำเขียว ป่าแก่งดินสอ และป่าเขาสะโตน ได้กลายเป็นป่าสงวนเสื่อมสภาพจากการสัมปทาน เป็นเหตุให้เมื่อเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบจากพรรคคอมมิวนิสต์ จึงได้มีการอพยพชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบมาตั้งบ้านเรือนในบริเวณหลักกิโลเมตรที่ 75-80 ซึ่งเป็นบริเวณป่าสงวนเสื่อมสภาพดังกล่าว ในนามของหมู่บ้านไทยสามัคคี (ไทยโพสท์, 2567)

ในขณะเดียวกันทางกรมป่าไม้ได้มีการสำรวจป่าลานในบริเวณบ้านทับลาน บ้านขุนศรี บ้านบุพราหมณ์ และบ้านวังมืด ซึ่งอยู่ลึกเข้าไปจากพื้นที่ที่กล่าวถึงข้างต้น เพื่ออนุรักษ์ป่าลานผืนสุดท้ายไว้ในลักษณะของวนอุทยาน โดยมีการสำรวจรังวัดแนวเขตในปี พ.ศ. 2518 และเสร็จสิ้นโดยมีหัวหน้าวนอุทยานทับลานในปี พ.ศ. 2520 (สำนักอุทยานแห่งชาติ, 2567)

ระหว่างนั้นเพื่อให้ราษฎรที่อพยพเข้ามาตั้งเป็นหมู่บ้านไทยสามัคคีสามารถดำรงชีวิตโดยทำเกษตรในพื้นที่ดังกล่าวได้ จึงได้มีการประกาศเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดปราจีนบุรี ในปี พ.ศ. 2520 และปี พ.ศ. 2521 ประกาศเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมจังหวัดนครราชสีมาในลักษณะครอบคลุมทั้งเขตอำเภอ แต่ในทางปฏิบัติไม่สามารถดำเนินการได้ เนื่องจากพระราชบัญญัติปฏิรูปที่ดิน พ.ศ. 2518 ไม่ได้มีบทบัญญัติให้นำที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติไปดำเนินการได้ (มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, 2567)

ในส่วนของวนอุทยานทับลาน ในปี พ.ศ. 2523 กองอุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้ ได้ให้วนอุทยานทับลานสำรวจพื้นที่โดยรอบ เพื่อผนวกพื้นที่บริเวณใกล้เคียงเพิ่มเติมสำหรับการยกระดับจากวนอุทยานเป็นอุทยานแห่งชาติรวมถึงปี พ.ศ. 2524 ได้มีการประกาศพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติทับลานที่มีพื้นที่บางส่วนทับซ้อนในพื้นที่หมู่บ้านไทยสามัคคี และในปี พ.ศ. 2525 ทางกองทัพภาคที่ 2 ได้ดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่เพื่อความมั่นคงในพื้นที่ (พมพ.) ซึ่งเป็นพื้นที่ภายใต้อิทธิพลของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยโดยมีพื้นที่บางส่วนอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติทับลานด้วย (สำนักอุทยานแห่งชาติ, 2567)

ทับลานในฐานะส่วนหนึ่งของแหล่งมรดกโลกกลุ่มป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่

หากมองย้อนกลับไปในช่วงของความพยายามในการขึ้นทะเบียนแหล่งมรดกโลก จะพบว่าในปี พ.ศ. 2533 ประเทศไทยได้นำเสนอแหล่งมรดกทางธรรมชาติ 3 แห่ง เพื่อขอรับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก ได้แก่ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติตะรุเตา และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร-ห้วยขาแข้ง ซึ่งผลปรากฏว่ามีเพียงเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร-ห้วยขาแข้งเท่านั้นที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก ส่วนอุทยานแห่งชาติทั้งสองแห่งไม่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกด้วยเหตุผลในเรื่องของขนาดพื้นที่ซึ่งเล็กจนเกินไป และการจัดการตลอดจนนโยบายในการอนุรักษ์ที่ยังไม่แน่นอน

ในปี พ.ศ. 2548 ประเทศไทยจึงได้ดำเนินการขอขึ้นทะเบียนแหล่งธรรมชาติดังกล่าวอีกครั้ง โดยผนวกพื้นที่อุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่อยู่ใกล้เคียงในลักษณะของ กลุ่มป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่ ซึ่งครั้งนี้แหล่งธรรมชาติแห่งนี้ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกตามเกณฑ์คุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากล (Outstanding Universal Value: OUV) ข้อที่ 10 ในการเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยที่มีความสำคัญสูงสุดสำหรับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในถิ่นกำเนิด ซึ่งรวมไปถึงถิ่นที่อาศัยของชนิดพันธุ์พืชและ/หรือชนิดพันธุ์สัตว์ ที่มีคุณค่าโดดเด่นเชิงวิทยาศาสตร์ หรือเชิงอนุรักษ์ในระดับโลก

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ลำพังเพียงอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ก็ยังไม่มีความสมบูรณ์เข้าตามเกณฑ์ที่จะเป็นแหล่งมรดกโลกได้ หากแต่กลุ่มป่าดงพญาเย็นที่ประกอบไปด้วยอุทยานแห่งชาติทั้ง 4 แห่ง กับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอีกหนึ่งแห่งเท่านั้นที่ทำให้พื้นที่โดยรวมมีคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลครบถ้วนตามเกณฑ์ที่จะได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกได้

ข้อห่วงกังวลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงแนวเขตอุทยานแห่งชาติทับลาน

รายงานการประเมินขององค์การระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ (International Union for Conservation of Nature: IUCN) ซึ่งทำหน้าที่องค์การที่ปรึกษาของคณะกรรมการมรดกโลก ในการสำรวจข้อมูลประกอบการนำเสนอแหล่งธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก (World Heritage Nomination-IUCN Technical Evaluation Dong Phrayayen-Khao Yai Forest Complex (THAILAND) ID N° 590 Rev) ได้กล่าวถึงเรื่องของขอบเขตของพื้นที่แนวกันชนบริเวณอุทยานแห่งชาติทับลานไว้ว่า

“...ในบางพื้นที่ที่มีการบุกรุกและการเปลี่ยนแปลงเป็นพื้นที่เกษตรกรรมอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในตอนเหนือ และตะวันตกเฉียงเหนือของอุทยานแห่งชาติทับลานซึ่งไม่มีขอบเขตพื้นที่กันชน (Buffer Zone) ที่ชัดเจน ทำให้การใช้ที่ดินในกิจกรรมอื่น ๆ ประชิดกับพื้นที่คุ้มครองโดยตรง ยกเว้นเพียงด้านทิศเหนือที่ติดกับพื้นที่สงวนชีวมณฑลสะแกกราชที่บริหารจัดการโดยกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำให้พื้นที่ทับซ้อนนี้ชัดเจนขึ้น ซึ่งรัฐบาลได้ยอมรับในเรื่องนี้แล้ว และมีข้อมูลเพิ่มเติมว่ารัฐภาคีมีความมุ่งมั่นที่จะปรับขอบเขตภายในปี พ.ศ. 2550 โดยกันแนวเขตที่ดินที่มีคนอยู่อาศัย และพื้นที่เสื่อมโทรมจำนวน 437.73 ตารางกิโลเมตรออก และเพิ่มพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 176.27 ตารางกิโลเมตรให้กับอุทยานแห่งชาติทับลาน ซึ่งการฟื้นฟูพื้นที่ป่ามีความสำเร็จมาแล้วที่เขาแมงม้าทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ที่ดำเนินการโดย WWF ประเทศไทย ตัวอย่างที่ดีเยี่ยมของความสำเร็จในการฟื้นฟูป่าธรรมชาตินี้ ควรนำมาใช้กับพื้นที่กันชนดังกล่าวต่อไป...” (IUCN, 2005)

เอกสารข้างต้นได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ประเทศไทยจะดำเนินการปรับแนวเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติทับลานให้เรียบร้อยภายในปี พ.ศ. 2550 ซึ่งปัจจุบันผ่านมาแล้ว 17 ปี การดำเนินการก็ยังไม่เสร็จสิ้น และประเด็นสำคัญ คือ แผนที่ One Map 1:4,000 ที่จะนำมาใช้ในการปรับปรุงแนวเขตจะทำให้พื้นที่อุทยานแห่งชาติทับลานลดลงราว 265,286 ไร่ หรือประมาณ 424.46 ตารางกิโลเมตร ซึ่งแม้จะน้อยกว่าที่ IUCN ประเมินไว้ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่แผนที่ One Map ไม่ปรากฏข้อมูลการเพิ่มพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จึงเท่ากับสูญเสียพื้นที่อนุรักษ์ไปมากกว่าที่ปรากฏข้อมูลตามที่ IUCN นำเสนอ

นอกจากนี้ภายในขอบเขตพื้นที่แหล่งมรดกโลกกลุ่มป่าดงพญาเย็นเขาใหญ่ ทุกพื้นที่ล้วนมีความสำคัญเท่ากันทั้งหมด การปรับลดแนวเขตพื้นที่ของแหล่งมรดกฯ จะต้องไม่กระทบต่อคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลของแหล่ง แม้ว่าในปัจจุบันสภาพพื้นที่ดังกล่าวจะไม่มีสภาพเป็นพื้นที่ป่า แต่ก็มีความสำคัญในฐานะของการเป็นพื้นที่แนวกันชนที่จะปกป้องคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลของพื้นที่หลัก ในเอกสารของ IUCN จึงมีประเด็นหลักในเรื่องของการฟื้นฟูสภาพป่าให้กลับมาเป็นพื้นที่แนวกันชนที่สมบูรณ์ต่อไปด้วย

การเปลี่ยนแปลงแนวเขตอุทยานแห่งชาติทับลานมีผลกระทบต่อสัตว์ป่า

ในธรรมชาติการอยู่อาศัยของสัตว์ป่าจะมีถิ่นที่อยู่อาศัย (Habitat) ซึ่งหลายชนิดใช้พื้นที่ในการดำรงชีพค่อนข้างกว้าง การทำให้เกิดการแตกกระจายของผืนป่า (Forest Fragmentation) นอกจากจะทำให้สูญเสียถิ่นที่อยู่อาศัย (Habitat Loss) โดยตรงแล้ว ยังทำให้สิ่งมีชีวิตมีอัตราเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์เร็วขึ้นด้วย เพราะการไม่สามารถเคลื่อนย้ายประชากรได้อย่างอิสระจะทำให้เกิดการผสมเลือดชิด (Inbreeding) ทำให้ประชากรสัตว์ป่ามีพันธุกรรมที่อ่อนแอเป็นเหตุให้ลดจำนวนลงในที่สุด (นันทชัย พงศ์พัฒนานุรักษ์ และประทีป ดวงแค, 2553)

ดังนั้นการเร่งฟื้นฟูและสร้างทางเชื่อมต่อสำหรับสัตว์ป่าจึงเป็นเรื่องสำคัญ การกันพื้นที่ที่แม้จะเป็นพื้นที่ชุมชนออกย่อมรบกวนถิ่นที่อยู่อาศัยและเส้นทางเดินของสัตว์ป่า นอกจากนี้การปราศจากพื้นที่ป่า

ที่เป็นแนวกันชน ยังเป็นการทำให้เกิดอันตรายแก่สัตว์ป่าทั้งจากการล่า และจากกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ได้ง่ายมากยิ่งขึ้นด้วย

การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ที่มีผลต่อคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากล

คุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลของแหล่งมรดกโลกกลุ่มป่าดงพญาเย็นเขาใหญ่ คือ การเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์มากกว่า 800 ชนิด รวมถึงสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม 112 ชนิด นก 392 ชนิด และสัตว์เลื้อยคลาน และสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ 200 ชนิด โดยเฉพาะชนิดที่มีความสำคัญต่อความหลากหลายทางชีวภาพในระดับนานาชาติที่มีสัตว์ที่อยู่ในสถานภาพมีความเสี่ยงขั้นวิกฤตต่อการสูญพันธุ์ (Critically Endangered) จำนวน 1 ชนิด สัตว์ที่อยู่ในสถานภาพใกล้สูญพันธุ์ (Endangered) จำนวน 4 ชนิด และสัตว์ที่อยู่ในสถานภาพเกือบอยู่ในข่ายใกล้สูญพันธุ์ (Vulnerable) จำนวน 19 ชนิด (The Royal Thai Government, 2005)

การกันแนวเขตพื้นที่ออกจากเขตอุทยานแห่งชาติทับลาน แม้ว่าพื้นที่ดังกล่าวจะไม่ได้มีสภาพเป็นพื้นที่ป่า แต่ก็มีอาจปฏิเสธได้ว่าพื้นที่เหล่านั้นอาจมีบางส่วนที่เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าชนิดพันธุ์ที่สำคัญซึ่งเป็นคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลของแหล่ง เพราะถิ่นที่อยู่อาศัยย่อมหมายถึงเส้นทางการเดินทางของสัตว์ป่าในการไปยังแหล่งอาหาร แหล่งน้ำ แหล่งผสมพันธุ์ แหล่งเลี้ยงดูสัตว์วัยอ่อน ฯลฯ ที่เกี่ยวข้องในการดำรงชีวิต นอกจากนี้พื้นที่ที่กั้นออกแม้จะมีได้เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า แต่ก็อยู่ในสถานะของการเป็นพื้นที่แนวกันชนที่จะปกป้องชนิดพันธุ์สำคัญเหล่านั้นจากอันตรายต่าง ๆ ที่เกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ด้วย การเปลี่ยนแปลงพื้นที่แนวเขตอุทยานแห่งชาติทับลานจึงมีผลกระทบต่อคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลของแหล่งมรดกโลกแห่งนี้อย่างหลีกเลี่ยงมิได้

ความเข้าใจเรื่องป่าเสื่อมโทรม

ป่าเสื่อมโทรมมักเป็นประเด็นที่ถูกหยิบยกมาอธิบายเมื่อจะมีการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ป่าอนุรักษ์ไปเป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมอื่น ๆ เสมอ แต่ในความเป็นจริงแล้วพื้นที่ใด ๆ ก็ตามเมื่อปล่อยทิ้งไว้จะเกิดการทดแทนทางนิเวศวิทยา (Ecological Succession) เสมอ พื้นที่เหล่านี้จะค่อย ๆ มีสภาพกลับไปเป็นป่าสมบูรณ์ได้ ดังที่ IUCN ได้กล่าวถึงเขาแผงม้าไว้ในรายงานการประเมินแหล่งมรดกโลกกลุ่มป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่ตามที่ได้กล่าวถึงแล้วข้างต้น

เขาแผงม้าแต่เดิมเป็นป่าผืนใหญ่ก่อนจะถูกบุกรุก ซึ่งมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชได้เข้ามาบริหารจัดการพื้นที่ โดยขอใช้พื้นที่จากกรมป่าไม้ในการดำเนินโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงครองราชย์ครบ 50 ปี จึงมีการปลูกป่าบางส่วนและบางส่วนปล่อยให้พื้นที่ฟื้นตัวโดยกระบวนการทดแทนทางนิเวศวิทยา ซึ่งจากการดำเนินการพบว่าพื้นที่ที่ถูกบุกรุกจะถูกปกคลุมด้วยหญ้าคา แล้วค่อย ๆ กลายเป็นป่าต้นสาบเสือ และมีต้นกล้วยป่าซึ่งเป็นไม้เบิกนำ (Pioneer Species) เกิดตามมา ซึ่งกล้วยป่านอกจากจะเป็นอาหารของสัตว์ป่าแล้ว ยังช่วยกักเก็บน้ำตามที่ลาดเชิงเขาได้ดีอีกด้วย (วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์, 2545)

ปัจจุบันจากป่าเสื่อมโทรม เขาแผงม้ากลับมาที่มีความอุดมสมบูรณ์มีสัตว์ป่ากลับเข้ามาหากิน และอยู่อาศัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขาแผงม้ากลายเป็นแหล่งที่พบเห็นกระทิงป่าได้ง่าย ทำให้ในบริเวณจุดสกัด เขาสูงกลายเป็นสถานที่ซึ่งนักท่องเที่ยวนิยมมาชมฝูงกระทิง และในท้ายที่สุดเมื่อมีการส่งมอบพื้นที่ป่าคืนให้กับทางราชการแล้ว เขาแผงม้าได้รับการประกาศให้เป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาแผงม้าในปี พ.ศ. 2554 (ส่วนจัดการอนุรักษ์สัตว์ป่า, ม.ป.ป.)

ดังนั้นเขาแผงม้าจึงเป็นตัวอย่างอันดีของการฟื้นฟูพื้นที่ป่าที่ถูกทำลาย และเป็นประจักษ์พยานอันชัดเจนว่า พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมที่แท้ที่จริงแล้วไม่มี ในทางกลับกันพื้นที่ใด ๆ สามารถกลับคืนสภาพเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ได้ทั้งสิ้นเมื่อปล่อยให้เกิดกระบวนการทดแทนทางนิเวศวิทยาตามธรรมชาติ

ทางเลือกและแนวทางแก้ไข

ในส่วนนี้เพื่อมิให้กระทบกับสถานภาพของแหล่งมรดกโลก รัฐควรยึดแนวทางตามที่ได้เคยนำเสนอไว้ในเอกสารนำเสนอเพื่อขอขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก (Nomination Dossier) และตามที่ปรากฏในรายงานของ IUCN ที่ให้กันแนวเขตที่ดินที่มีคนอยู่อาศัย และพื้นที่เสื่อมโทรมไม่เกิน 437.73 ตารางกิโลเมตร และเพิ่มพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้มากกว่าหรือเท่ากับ 176.27 ตารางกิโลเมตร ซึ่งรัฐควรศึกษาในรายละเอียดถึงผู้ครอบครองที่ดินในปัจจุบันว่าเป็นการครอบครองในลักษณะใด หากเป็นราษฎรที่อพยพเข้ามาเนื่องจากเหตุการณ์ความไม่สงบจากพรรคคอมมิวนิสต์ในปี พ.ศ. 2516-2517 และราษฎรที่อยู่อาศัยตามโครงการพัฒนาพื้นที่เพื่อความมั่นคงในพื้นที่ (พมพ.) ในปี พ.ศ. 2525 รัฐอาจต้องกันพื้นที่เหล่านี้ออกจากแนวเขตอุทยานแห่งชาติทับลาน ส่วนผู้ครอบครองอื่นควรต้องมีกระบวนการในการขอคืนพื้นที่เพื่อฟื้นฟูให้กลับคืนเป็นป่าสมบูรณ์ดังเดิม

อย่างไรก็ตามหากพื้นที่ที่ต้องกันออกจากแนวเขตอุทยานแห่งชาติทับลานมีมากกว่า 437.73 ตารางกิโลเมตร รัฐควรใช้มาตรการในการเวนคืนที่ดินเหมือนกับการเวนคืนที่ดินในกิจการอื่นของรัฐ อาทิ การเวนคืนที่ดินของราษฎรที่อาศัยในบริเวณอ่างเก็บน้ำเมื่อจะมีการสร้างเขื่อน เป็นต้น รวมทั้งควรมีการเวนคืนพื้นที่บางส่วนเพื่อผนวกเป็นแนวเชื่อมต่อผืนป่า ซึ่งจะต้องมีการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวประกอบเพื่อความชัดเจนด้วย ทั้งนี้หากมีความจำเป็นต้องกันพื้นที่ออกจากแนวเขตมากกว่าที่เคยนำเสนอในเอกสารนำเสนอเพื่อขอขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก รัฐต้องดำเนินการศึกษาวิจัยว่าพื้นที่ซึ่งถูกกันออกจากแนวเขตอุทยานฯ เหล่านี้จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลหรือกระทบต่อความสามารถในการปกป้องคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลหรือไม่ โดยอาจทำในรูปแบบรายงานการประเมินผลกระทบต่อแหล่งมรดก (Heritage Impact Assessment: HIA) เพื่อเป็นการยืนยันว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งยวดที่ต้องกันพื้นที่ออกจากแนวเขตอุทยานแห่งชาติทับลานมากกว่าที่เคยนำเสนอ และมีการศึกษาเป็นอย่างดีแล้วว่าการกันแนวเขตดังกล่าวจะไม่ส่งผลกระทบต่อคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลของแหล่ง

นอกจากนี้สิ่งหนึ่งที่ต้องดำเนินการ คือ การปรับวิถีคิดของเจ้าหน้าที่รัฐในการจัดการทรัพยากรร่วมกันกับชุมชน แทนที่จะมุ่งตรวจสอบและจับกุมประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ทับซ้อน เรื่องนี้

เป็นเรื่องสำคัญที่จะทำให้เกิดความสงบราบรื่น และประชาชนในพื้นที่จะรู้สึกได้ถึงความมั่นคงโดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับภารกิจนอกเอกสารสิทธิใด ๆ (โรจน์ คุณเอนก, 2567) ในขณะที่เดียวกันชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวจะต้องคำนึงถึงการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งสำคัญ การดำเนินชีวิตจะต้องเป็นไปอย่างสอดคล้องกลมกลืนไปกับการปกป้องรักษาคุณค่าของพื้นที่โดยรวม ที่หมายความถึงกิจกรรมต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตจะต้องไม่ขัดหรือแย้งกับการอนุรักษ์พื้นที่ป่า เป็นการตอบสนองที่สมดุลระหว่างการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืน

บทสรุป

พื้นที่ป่าดงพญาเย็นในปัจจุบัน เคยเป็นป่าดงดิบผืนใหญ่ในนามของป่าดงพญาไฟ มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งพรรณไม้ สัตว์ป่า และระบบนิเวศ ซึ่งปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจนในเอกสารหลายฉบับ หากแต่การพัฒนาเส้นทางคมนาคม และการให้สัมปทานป่าไม้ทำให้พื้นที่ป่าเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยเฉพาะการที่รัฐอพยพราษฎรเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ทำให้การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทับลานในปี พ.ศ. 2524 จึงมีบางส่วนทับซ้อนกับพื้นที่ชุมชนดังกล่าว

ต่อมาเมื่อมีการนำเสนอแหล่งมรดกกลุ่มป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่เป็นแหล่งมรดกโลก ในเอกสารการนำเสนอจึงปรากฏข้อมูลการปรับแนวเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติทับลานโดยจะมีพื้นที่ที่ถูกกันออก 437.73 ตารางกิโลเมตร และเพื่อประโยชน์ในการรักษาคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลของแหล่งจะต้องมีการเชื่อมผืนป่าทำให้เกิดพื้นที่แหล่งมรดกเพิ่มขึ้นอีก 176.27 ตารางกิโลเมตร ซึ่งข้อเสนอดังกล่าวจะต้องดำเนินการให้เสร็จสิ้นในปี พ.ศ. 2550 แต่จนปัจจุบันการดำเนินการดังกล่าวก็ยังไม่เสร็จสิ้น

อย่างไรก็ตามการปรับลดพื้นที่อุทยานแห่งชาติทับลานโดยไม่มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบต่อสัตว์ป่าเป็นพื้นฐาน ย่อมกระทบต่อคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากลของแหล่งอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ การปรับแนวเขตอุทยานแห่งชาติทับลานจึงควรอยู่บนพื้นฐานของประโยชน์สูงสุดของแหล่งมรดก มากกว่าการเป็นแนวเขตที่ทุกฝ่ายยอมรับ ซึ่งมาตรการที่จำเป็นเพื่อให้การปรับแนวเขตครั้งนี้เกิดประโยชน์สูงสุดจึงควรมีการศึกษาอย่างละเอียดถึงเรื่องของถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าเพื่อดำเนินการเชื่อมต่อผืนป่าโดยอาจเวนคืนพื้นที่ในกรณีที่มีราษฎรได้รับผลกระทบจากการดำเนินการดังกล่าว การปรับวิธีคิดของเจ้าหน้าที่รัฐ และประชาชนให้สามารถเป็นไปได้อย่างกลมกลืนในการรักษาคุณค่าของพื้นที่ที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิต

ในท้ายที่สุดรัฐควรต้องคำนึงว่าบัดนี้อุทยานแห่งชาติทับลานเป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญเท่า ๆ กันของแหล่งมรดกกลุ่มป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่

เอกสารอ้างอิง/References

ประยูทธ สิทธิพันธ์. (2552). *ประวัติศาสตร์ประพาสต้นของพระพุทธเจ้าหลวง (ฉบับสมบูรณ์)*.

กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์.

อ็องรี มูโอต์. (2558). *บันทึกการเดินทางของอ็องรี มูโอต์ ในราชอาณาจักรสยาม กัมพูชา ลาว และอินโดจีน ตอนกลางส่วนอื่น ๆ [Voyage dans les royaumes de Siam, de Cambodge, de Laos et*

autres parties centrales de l'Indo-chine, par feu Henri Mouhot, naturaliste français 1858-1861-Texte et dessins inédits] (กรรณิการ์ จรรย์แสง, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: มติชน. (ต้นฉบับพิมพ์ปี 1865).

การุณย์ พิมพ์สกุล. (2566). ปัญหาทางกฎหมายและนโยบายในการแก้ไขปัญหาการทับซ้อนกันของที่ดินของรัฐ ศึกษากรณีการทับซ้อนกันของที่ดินในเขตอุทยานแห่งชาติทับลาน. (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, สาขากฎหมายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์). สืบค้นจาก https://ethesisarchive.library.tu.ac.th/thesis/2023/TU_2023_6301034515_17665_27642.pdf.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี. (ม.ป.ป.). *เที่ยวตามทางรถไฟ*. กรุงเทพฯ: ตีรณสาร ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงกำจรนิติสาร (30 เมษายน 2498). สืบค้นจาก <https://finearts.go.th/chonburilibrary/view/15105> -เที่ยวตามทางรถไฟ.

นันทชัย พงศ์พัฒนานุรักษ์ และประทีป ด้วงแค. (2553). นิเวศวิทยาของการออกแบบแนวเชื่อมต่อสำหรับสัตว์ป่า: แนวคิดในเบื้องต้นสำหรับประเทศไทย. *Journal of Wildlife in Thailand*. 17(1), 1-25
สืบค้นจาก https://kukr.lib.ku.ac.th/db/BKN_FOR/search_detail/download_digital_file/35722/46483.

IUCN. (2005). *World Heritage Nomination-IUCN Technical Evaluation Dongphrayayen-Khao Yai Forest Complex (Thailand) ID N°590 Rev.* N.P.: n.p. Retrieve from <https://whc.unesco.org/en/list/590/documents/>.

The Royal Thai Government. (2005). *Submission for Nomination of the Dong Phrayayen-Khao Yai Forest Complex*. N.P.:n.p. Retrieve from <https://whc.unesco.org/uploads/nominations/590rev.pdf>.

ไทยโพสต์. (2567). 'ลุงโชค' ย้อนยุคสงครามคอมมิวนิสต์ ถึงเขตป่าทับลาน ทับซ้อน 'หมู่บ้านไทยสามัคคี'. สืบค้นจาก <https://www.thaipost.net/x-cite-news/617803/>.

มูลนิธิสืบนาคะเสถียร. (2567). *แถลงการณ์ สมาคมอุทยานแห่งชาติ กรณีการปรับปรุงแนวเขตอุทยานแห่งชาติทับลาน*. สืบค้นจาก <https://www.seub.or.th/blogging/news/2024-238/>.

โรจน์ คุณเอนก. (2567). *ถามตรง ตอบชัด เรื่องอุทยานแห่งชาติ ทับลาน*. สืบค้นจาก <https://www.bangkokbiznews.com/environment/1135766>.

วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์. (2545). *การกลับมาของกระทิงแห่งเขาแผงม้า*. สืบค้นจาก https://www.sarakadee.com/feature/2002/02/phaeng_ma_mountain.htm.

ส่วนจัดการพื้นที่อนุรักษ์สัตว์ป่า. (ม.ป.ป.) *เขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาแมงมัว*. สืบค้นจาก

<https://portal.dnp.go.th/DNP/FileSystem/download?uuid=d989ac5c-e531-435f-8e2f-3df4b935eec7.pdf>.

สำนักอุทยานแห่งชาติ. (2567). *อช.ทับลาน*. สืบค้นจาก

<https://nps.dnp.go.th/parksdetail.php?id=127&name=อช.ทับลาน>.

สำนักอุทยานแห่งชาติ. (2566). *อช. ตาพระยา*. สืบค้นจาก

<https://nps.dnp.go.th/parksdetail.php?id=4&name=อช.ตาพระยา>.

สำนักอุทยานแห่งชาติ. (2564). *อช. ตาพระยา*. สืบค้นจาก <https://nps.dnp.go.th/parksdetail.php?id=2&name=อช.ตาพระยา>.

สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า. (ม.ป.ป.). *เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่*. สืบค้นจาก

<https://portal.dnp.go.th/DNP/FileSystem/download?uuid=e6b3d31a-b9bc-4b8b-a26c-9404c4cd8197.pdf>.

อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่. (ม.ป.ป.). *รู้จักอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่*. สืบค้นจาก

<https://www.khaoyainationalpark.com/about/get-to-know>.